

VOORAF

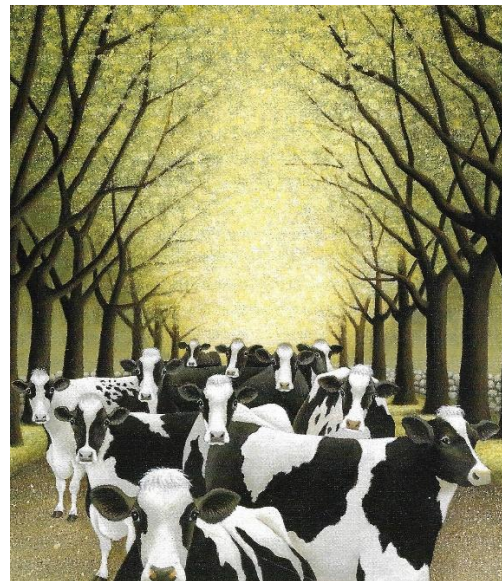
Dick de Jong

LANDSCHAPSPIJN

Het valt me de laatste tijd wel eens op dat er tegenwoordig allerlei ziektes en kwalen zijn, waarvan je vroeger nooit hebt gehoord. Dat wil niet zeggen dat ze er vroeger niet waren. Vast wel, maar we wisten niet hoe ze te benoemen. We konden ze niet thuisbrengen. Of er was een andere oorzaak van het niet voelen en ervaren. Zo ervaar ik de laatste tijd als ik door onze prachtige streek rijd, nogal eens landschapspijn. Overal gaat de schop in de grond en als de klus waar die schop voor bedoeld is weer wordt opgeborgen is die grond anders geworden. En dat wil zeker niet altijd zeggen dat het mooier, gerieflijker en prettiger is geworden. Ons landschap verandert. En dat heeft alles te maken met vooruitgang. Maar iets dat vooruit gaat laat ook iets achter, dat stil is blijven staan of misschien wel achteruit ging...

GEDICHT DE WEILANDEN

Het was nog vroeg, ergens begin januari van dit jaar, toen ik een haas tussen het gras in de weilanden zag. Het dier sprong op, alsof het werd nagezeten, keek het telkens achterom. Naar niets dacht ik. Of het werd bejaagd. Mijn weg nam een bocht en ik verloor het dier uit het zicht. Verderop stond een reiger aan de slootrand te pikken. Zijn kop dook telkens naar de oever van het water. Alsof er iets was, dat niet boven wilde komen. Ongrijpbaar. Intussen is het mei en als ik tussen de weilanden rijd kan ik wel zingen van genot dat de aanwezigheid van koeien me geven. Alleen al hun lopen en hun liggen en hun staan. Het voelt goed.

DE BEDSTEE

INLEIDING

In veel oudere boerderijen is nog een bedstee te vinden. Veelal niet meer in gebruik als slaapplek, maar als hang- of legkast of andersoortige bergruimte. Echter in de moderne tijd verdwijnen ze vaak bij verbouwingen en modernisering. Over zo'n alledaags (of gezien de functie 'allenachts') iets als een bedstede is van alles te vertellen.

FUNCTIE

Een bedstee is een traditionele slaapplek, die in feite bestaat uit een inbouwkast. Van de ruimte waarin deze zich bevindt afgesloten met deurtjes of gordijnen. Ze waren eeuwenlang de standaard in Nederland, vooral op het platteland, tot ze geleidelijk verdwenen.

Van oorsprong hebben de mensen een slaapplek gevonden in een hoek van hun hut. Van tijd tot tijd tonen de moderne media hoe dat in arme landen met veel vluchtelingen nu op diezelfde wijze nog gebeurt.

Op die manier jezelf te ruste leggen heeft ook nadelen. Zelfs in een hoek van de enige en wellicht enigszins verwarmde ruimte. Daarom zocht men een wat afgesloten (of af te sluiten) plek en kwamen er uiteindelijk bedsteden. Doordat die afsluitbaar waren behielden ze ook meer warmte.

Een bedstee in een boerderij ergens in Noord-Holland. Duidelijk is te zien dat het bed aan de hoofdkant hoger ligt door en daar aanwezige peluw. Opmerkelijk is de achterwand. Meestal was die betegeld, maar hier is een deel voorzien van houten planken, waardoor het zweet van de slapende mensen beter kon opvangen. Aangenomen wordt dat het hier gaat om een deftige boerderij.

Achterin is de beddenplank te zien, waar de nachtspiegel een plaats heeft gekregen. Rechtsboven bevindt zich de krib, waarin de zuigeling te slapen werd gelegd. Dicht bij moeder; gemakkelijk bij het zogen.

FEITEN

Het valt op dat een bedstede over het algemeen aan de korte kant is. Dit wordt wel verklaard met de toelichting dat de mensen Vroeger kleiner waren. Een andere verklaring is dat de mensen vroeger niet in bed lagen, maar gedeeltelijk zittend de nacht doorbrachten. Men geloofde destijds dat geheel liggend slapen gevaarlijk was, omdat dan al het bloed naar de hersenen zou stromen. In boedelbeschrijvingen uit vroeger tijd kom je nogal eens beddenpeluwen tegen, van die dikke ronde kussens, die aan het hoofdeinde van de bedstee werden gelegd. Ook doen verhalen de ronde dat de mensen vroeger niet de houding van de dood wilden aannemen, maar aan die toelichting wordt getwijfeld.

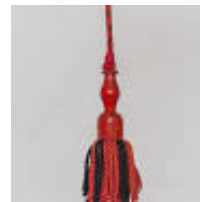
In de bedstee lag geen matras zoals we dat nu kennen, maar een 'onderbed' gevuld met stro, wol of bij rijkere families veren van ganzen of eenden. Eens in de zoveel tijd werd het beddengoed gelucht. Hoe vaak dit gebeurde had te maken met de beschikbare tijd, geld om dienstboden te kunnen betalen of hoe schoon de boerin was. Doordat de ruimte klein was en afsluitbaar, kon in het eerste deel van de nacht de haardwarmte nog zijn werk doen. Na de eerste uren zorgde de lichaamswarmte van de slapers dat het ook de rest van de nacht niet ongerieflijk was.

Links: Kwispedoor.

Midden: beddenkwast.

Rechts nachtpot.

NOG MEER

Onder elke bedstee is een ruimte. Deze werd in de praktijk voor allerlei doeleinden gebruikt, maar de feitelijke functie was het bewaren van het op enig moment overtollige beddengoed. Maar er kon van alles een plek vinden tot de aardappels of bandhout toe.

Voor de bedstee stond vaak een bankje dat gebruikt werd als opstapje. Dit bedsteebankje was soms sierlijk bewerkt. Hier werd voornamelijk nachtkleding en babygoed in bewaard. Op de bedsteeplank stonden meestal een tinnen onderstel, een kruik, een po, een kwispedoor (spuwbakje), een glas met drijvertje (een lampje) en een grotere tinnen kom met water.

Boven het hoofdeinde hing vooral bij oudere mensen een koord met een dwarslatje of kwastje eraan, waaraan ze zich konden optrekken.

Aan het voeteneinde was in de ouderlijke bedstee een krib bevestigd. Daarin sliep de jongste spruit. Meestal was er maar één kribje, soms twee. Een dergelijke kribbe had soms een zodanige constructie dat het naar buiten kon worden gedraaid.

Bij het te slapen gaan werd veelal gezegd: 'Kom, laten we de koets in gaan'. Meestal was het de heer deze huizes die deze uitnodiging rond 9 uur uitsprak.

KENNIS EN ERVARING...

column van Liesbeth Leenman

KRAAMVISITE

Ter ere van mijn nieuwste kleinzoon werd afgelopen week een kraamfeest gehouden. De moeder maakte er veel werk van: géén simpele beschuit met muisjes om te serveren, maar allerlei fraai (veelal met blauwe muisjes) versierde hapjes. Zelfs blauw gekleurde drankjes en blauwe snoepjes voor de kindervisite ontbraken niet. De hele familie- en vriendschaar was van de partij.

Een compleet ander gebeuren dan bij de boeren vroeger in de Alblasserwaard, lees ik na wat speurwerk. Toen ging het er allemaal heel strikt aan toe. De eerste twee dagen na de bevalling mochten alleen de noodzakelijke helpers en zeer naaste familie (meest vrouwen) om het hoekje kijken. Pas na de derde dag was andere visite toegestaan: vaak burens, of familie die ervaring had met kraamzorg (en vaak een helpende hand bood).

Het kind werd voorzichtig getoond, vaak ingebakerd in speciale doeken. De visite zorgde ervoor dat alles er rustig aan toe ging. Het gesprek ging uitsluitend over de baby en de geboorte, niet over ongepaste of verdrietige onderwerpen. Ook zorgde zij ervoor dat ze niet te lang bleef zitten: meestal een half uur à een uur. Allemaal om moeder en kind rust te gunnen.

Dag vijf tot zeven waren de piekdagen van de kraamvisite: dan kwam de resterende familie van beide kanten, burens en dorpsgenoten. Er werd koffie en thee geserveerd (voor kinderen melk), met zoete lekkernijen erbij als suikerbrood, suikerkoek of kleine koekjes. Beschuit met muisjes kwam in onze streek pas aan het begin van de 20^e eeuw in zwang. Tot dag veertien werd het bezoek allemaal wat informeler en na die tijd werd de moeder volledig hersteld geacht. De kraamtijd werd dan afgesloten en het boerenleven hernam weer zijn normale gang.

Cornelis Troost: Hollandse kraamkamer 1871.

Ik lees: kraamvisite combineerde gezelligheid, sociale rituelen en voedsel dat gezondheid, voorspoed en gemeenschap symboliseerde. Wat dat betreft misschien niet eens zo heel veel verschillend met het hedendaagse kraamfeest. Een nieuw sociaal ritueel met veel gezelligheid en zoet lekkers. 'Nieuwe tijden brengen nieuwe zeden, maar oude gebruiken blijven leven'. En wat de boer niet kent, eet hij wellicht toch een keer. Zelfs blauwe muisjes.

ANDERE HOKKEN...

SCHUT OF BESCHUTTING

In de vorige edities werden enkele hokken of - netter gezegd - gebouwtjes beschreven. Op zichzelf staande ruimten. Op het boeren erf staand, of in het begin van het weiland. Ze zijn bedoeld om de dieren die erin verbleven enige beschutting te geven. Beschutting tegen weersomstandigheden, zoals regen, wind of felle zon. Of tegen natuurlijke vijanden, zoals vossen en wolven.

Een van oude deuren gemaakte schuur.

SCHUTSKOOI

Een schutskooi is een opvangkooi voor losgebroken vee. Tegenwoordig worden percelen weiland, omgeven door sloten. Waar die ontbraken waren er meidoornhagen of andere doornachtige struiken op een rij. Tegenwoordig gebeurt dat afheinen met prikkeldraad of met ijzerdraad.

In vroeger tijden waren er veel boeren die hun percelen nogal provisorisch hadden afgezet. Daaruit ontsnappen was voor de dieren vrij eenvoudig.

Een oude foto van een schutskooi, ergens in Brabant.

Dan werd er een schutskooi gemaakt, een opvangkooi voor losgebroken vee. Dergelijke schutskooien bestonden al in de 14^e eeuw. In later tijd verbeterde de omheining rond de weilanden aanzienlijk. Maar tegelijkertijd verdwenen de arbeidsintensieve houtwallen.

Het gebeurde dan ook vaak dat vee uit de omheining brak en op de openbare weg belandde.

Daarom richtten gemeenten vaak een omheinde kooi in waarin losgebroken, loslopend of verdwaald vee kon worden opgevangen. Dit gebeurde door de schutter, een van gemeentewege aangestelde functionaris.

Een meidoornhaag.

De wettige eigenaar van het betreffende dier had drie dagen de gelegenheid om het op te komen halen. Wel moest hij dan per dag schutgeld betalen, een soort onkostenvergoeding en boete. Kwam de eigenaar niet opdagen, of weigerde hij te betalen, dan werd het dier verkocht.

VOOR SCHUT STAAN

Wij kennen allemaal wel deze uitdrukking. Voor schut staan of lopen betekent er belachelijk uitzien. Raar aangekeken worden. Voor schut is een verbastering van het Bargoense woord verschut, dat het voltooid deelwoord is van verschutten: 'betrappen bij een misdrijf'. Iemand verschut zetten betekent in het Bargoens: iemand laten arresteren. Een loslopend dier dat in de schutskooi is gezet, is dus ook 'gearresteerd'.

EEN BOERENTRANSPORT

De hondenkar.

KWAKZALVERIJ OF...

INLEIDING

Vroeger zag je nogal eens iemand langs de boerderijen trekken. Dat viel toen op omdat veel boerderijen nogal ver van elkaar stonden. Dat konden allerlei lieden zijn, Ook bijvoorbeeld landlopers. Ons woord landloper, dat nu een negatief beeld oproept, wat ooit anders was, zou hiermee verband houden. Al meerdere keren is in een Boer & Hoeve aandacht gegeven aan de (groepen) mensen die met regelmaat de boerderijen bezochten. Zonder hierbij compleet te zijn kan in dit verband worden genoemd: lapjeskoopmannen, marskramers, bedelaars, de scharensliep, de koperslager en de berenboer. En, vooral in de latere tijd, de bakker, de melkboer, de slager en de kruidenier. Een lorrenboer, oud-ijzerhandelaar of meer. Een hele drukte mogen we het niet noemen, maar het gaf toch wel de nodige 'reuring'. Er was sprake van een zekere beweeglijkheid. Volk op het erf. En niet onbelangrijk, de meesten van de passanten vertelden de nieuwtjes uit de buurt, zodat je wist wat er in je omgeving gebeurde zonder overal getuige van te zijn.

OP DE MARKT

Als in de middeleeuwen markt werd gehouden, trok dat ook veel mensen van elders aan. Doordat er dan op een dag of op enkele aaneengesloten dagen veel volk op de been kwam, was dit voor allerhande 'neringdoenden' een mooie gelegenheid om zich nader te presenteren. Het belangrijkste was dat er voor hen wat te verdienen viel. Zoals potten en pannen, borstels, kledingstukken, ketels, sieraden, textiel en veel meer. Naast kooplieden trof je er ook anderen aan, zoals waarzeggers. Of je kon meedoen met een soort loterij en meer van dat soort zaken.

De kwakzalver (ca. 1650/1660), Jan Steen.

Er bevonden zich nogal eens bedriegers onder. Die waren er in de middeleeuwen, maar vooral ook daarna in grote getalen vertegenwoordigd. Overigens ook onder de lieden, die de boerderijen langstrokken met kruiden of allerlei technieken tegen ziekten.

KWAKZALVERIJ

Kwakzalverij is strikt genomen het onbevoegd uitoefenen van de geneeskunde. Het wordt veelal gezien als oplichterij. Maar het moet gezegd worden dat er zeker niet altijd sprake was van opzettelijke misleiding. Een oude beschrijving van een kwakzalver (1668) is een landlopend geneesmeester, die onder 't voortbrengen van veel 'kwakken en klugten, swetsen en opsnyen' ... allerlei kwalen genezen kan.

Enkele dingen vallen in die beschrijving op: landlopend, wat wil zeggen dat de mensen door het land liepen. Wat ook opvalt is het woord opsnyden. Feitelijk wordt hiermee bedoeld dat ze nadrukkelijk kun kennis en kunde met stemverheffing aan de man brachten. Een vorm van reclame, zoals dat op een openbare markt nog wel voorkomt.

Eveneens trof je er stevast mensen die zich bezighielden met de 'volksgezondheid'. Je kon er naar je kwalen laten kijken, een kies laten trekken, je spieren laten masseren. Hieronder bevonden zich nogal eens kwakzalvers. Een bekend verschijnsel in die tijd waren de piskijkers, zalfverkopers, strijkers die je van je pijnlijke plekken konden afhelpen en kruidendokters. Veelal waren dat niet lieden die een hoogstaande kwaliteit boden.

MATERIEEL EN IMMATERIEEL ERFGOED

MIJMEREN BIJ FOTO'S

Koeien in het weiland.

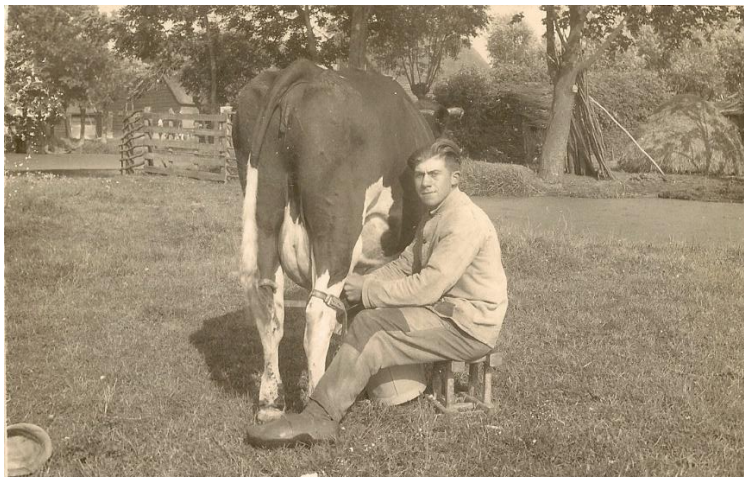
Nog even vlug voor de eerste bui binnenhalen

Tussen stal en voorhuis is een tweede woning gemaakt.

Mooie symmetrische gevel.

Met de hand melken.

KOOL & VAN DEN TOREN

Dé makelaardij van de Alblasserwaard

Dorpsstraat 63a 3993 AD Oud-Alblas • 0184 693356 • info@koolvandentoren.nl

- deskundig
- vertrouwd
- persoonlijk

www.koolvandentoren.nl

Lakerveld
ingenieurs- & architectuurbureau

herbestemming, restauratie, renovatie & nieuwbouw

Herbestemming Maria Johanna Hoeve Noordoos

COLOFON

ISSN 1568-9190
Redactie Dick de Jong Bureau Tekstwerk
Illustraties Collectie van Boerderij & Erf AKV

SECRETARIAAT:

Marjolijn van der Wal
Zouwendijk 1 4233 CH Ameide
telefoon 06-20428398
secretariaat@boerderijenerf.nl
www.boerderijenerf.nl
bank: NL14RABO0325074739

Boerderij & Erf AKV is lid van:
Bond Heemschut
Agrarisch Erfgoed Nederland

**REDACTIE en
SAMENSTELLING**

LA CARRIOLA

tekst & advies

Dick de Jong
06-22845889
djtekst@planet.nl

Melknecht

*Hij legt het spantouw om de poten van het beest,
zet zich neer op het melkblok, plaatst de emmer
onder de uier en omvat de memmen,
waarna de eerste melkstraal op de bodem sjeest.
Toegevend herkauwt ogendicht het beest.
Vliegen verslinden onderwijl zijn huid.
Met 'n luie staartzwaai is het al weer uit.
Naast melk en huid heeft hij geduld het meest.
En in de emmer rijst het zachte feest
van zingend schuim op witte overvloed.
Het is vandaag weer goed en veel geweest.
Hij geeft zich prijs zoals een dichter doet.*

